

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת לך לך, תשס"ה
מספר 571מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

למהות השם יצחק

שמותיהם של שני בני אברהם הראשונים ניתנו משמים. שמו של הבן הראשון נמסר לאמו על-ידי מלאך: "וַיֹּאמֶר לָהּ מְלָאֲךָ ה' הִנֵּךְ הָרָה וְיִלְדֶתְךָ בֵּן, וְקָרָאתָ שְׁמוֹ יִשְׁמָעֵאל כִּי שָׁמַע ה' אֶל עֲנִיָּךְ" (בר' טז: יא), ולאחר הלידה אכן קורא אברהם את שם בנו כדברי המלאך (טז: טז). יש אומרים שעשה זאת ברוח הקדש (רש"י בעקבות מדרש אגדה), יש אומרים שהשם מבטא את תודתו לה' על ששמע תפלתו (ספורנו), ויש אומרים שהגר מסרה לו את דברי המלאך (רד"ק).

אך לעומת שמו של ישמעאל שניתן לו מסיבות מובנות, הרי שמו של יצחק מעורר תמיהה: לכאורה, הן אברהם והן שרה התקשו להאמין למשמע הבשורה על הריונה של שרה ולידת יצחק. שלוש פעמים מזכירה התורה עובדה זו: בפעם הראשונה לאחר ברית בין הבתרים (יז: טו-יז); בפעם השנייה בביקור שלושת המלאכים (יח: י-טו), ובפעם השלישית לאחר לידת יצחק (כא: ו-ז).

מדוע נקרא הבן המיוחל בשם יצחק? האם כדי להנציח את תמיהתם, או חלילה את פקפוקם, של אברהם ושרה בהבטחת האל? במיוחד גוברת התמיהה לאור העובדה שיצחק אבינו התייגר כל ימיו (ראה חזקוני לפרק יח: יא, ד"ה: "זקנים באים בימים"), ואם כן אין שמו מעיד על צחוק ושמחה בחייו? להלן נציע מספר פתרונות לשאלה, ונתחיל (א) בפירוש לפי הפשט: רש"י בפירושו לפרק יז: יז, מבחין בין צחוקו של אברהם לצחוקה של שרה:

'ויפל אברהם על פניו ויצחק' - זה תירגם אונקלוס וחדדי, לשון שמחה, ושל שרה לשון מחוך (חיוך). למדת שאברהם האמין ושמח, ושרה לא האמינה ולגלגה. וזהו שהקפיד הקב"ה על שרה ולא הקפיד על אברהם. ואף הרבה מהמפרשים (רס"ג; בכור שור; רד"ק; רמב"ן; מלבי"ם ועוד) סבורים שאברהם צחק מתוך שמחת הבשורה, ועצמת שמחתו מעידה על גודל תמיהתו. כי ככול שהדבר אינו טבעי שיתקיים, כך גדול יותר הנס שעשה עמו הקב"ה. ובלשונו של בכור שור (מבעלי התוספות, חי במאה הי"ב בצרפת):

'ויפול אברהם על פניו ויצחק': נפילתו והשתחויתו מוכיחים שהאמין, כי דרך ההודאה הוא שמח וצחק והודה והשתחוה ואמר: כמה נס גדול, וכמה טובה בכללה שמשנה סדרו של עולם עלי לטובה.

אך עדיין נשארת תמיהתנו באשר לשרה: האם בכל עת שייזכר שם יצחק ייזכר חטאה? עיון במפרשים בעניין תגובת שרה לבשורת המלאכים מעלה את הפתרון שהיא לא ידעה שמלאכים הם המביאים את דבר ה' אליהם; היא ראתה בהם אורחים (או נביאים כפירוש הרמב"ן לפס' טו, וכפירושי חזקוני, רד"ק וספורנו לפס' יב), שכתמורה על הכנסת האורחים הנאה שנהגו בהם, הם מברכים את אברהם ושרה בכרכת העיבור. ולכן שרה צחקה לאחר שהאורחים "התעלמו" מהשאלה שעלתה מדבריה: "אֲחֵרֵי בְלִתֵּי הַיְתָה לִי עֲדָנָה וְאֲדֹנָי זָקֵן" (יח: יב). אבל בברית המילה, בוודאי שאמרה דבריה מתוך שמחה, כדברי הרשב"ם לפרק כא: ו, ד"ה: "יצחק': שמחה של תמהון". אין התימהון כאן דומה לתימהון על בשורת המלאכים, שהרי כבר נולד הבן, אלא זהו תימהון של שמחה על דבר הפלא. וכן פירש ספורנו:

אף על פי שיש צער מילה לתינוק, הא-ל יתברך נתן שמחה בלבי, לפיכך 'כל השמע יצחק לי' (כא: ו), וישמח בעדי, ולא ידאג בשביל צער המילה.

הווה אומר - יצחק נקרא על שם השמחה שפקדה את הוריו.

לעומת הפירוש שהצגנו כאן מן הראוי להביא את פירושו של רש"י הירש לפרק יז: יז (ובעקבותיו פירש אף

הרב ברויאר ב'פרקי בראשית' ב, עמ' 400-401):

המפרשים נדחקו לפרש את 'ויצחק' כביטוי של שמחה, אולם הוראת 'יצחק' בכל המקרא אינה מאפשרת

פירוש זה... 'יצחק' הוא תמיד חיוך אירוני, חיוך השולל ודן לחובה את העצם המעורר את החיוך...

מכל מקום אין אדם צוחק, אלא אם כן הוא חש בדבר מגוחך. ואכן אין לך ניגוד גדול ומגוחך מצפיה זו שאברהם ציפה לה... ראשית העם היהודי הרי היא מגוחכת, תולדותיו, ציפיותיו, תקוותיו וחיייו – הם יומרה נוראה ומגוחכת בעיני השכל, המחשב רק על-פי הסיבתיות. אך יש מובן להיסטוריה היהודית, והיא זכאית לכובד ראש עילאי – אם דנים בה על יסוד הסיבתיות העליונה של עילת העילות כולן. אם מאמינים ברצונו החפשי הכל-יכול של הא-ל החפשי הפועל בחירות ומתערב בכח בהליכות עולמו. היה צורך שאבותינו ידעו זאת מראש ובניהם אחריהם יזכרו זאת לעד... הוא (ה') ביקש לברוא לו עם, שיהיה אצבע אלוקים בקרב האנושות; מראשית ימיו ועד אחרית ימיו הוא יעמוד בניגוד לכל הכוחות הפועלים בהיסטוריה... הצחוק המהדהד באזני היהודי בלכתו בדרכו בהיסטוריה – הוא עדות על דרכו הא-לוהית.

וכן בפירושו לפרק כא:ו:

אפשר שכאן נרמז כבר הצד האירוני של הצחוק. הן ידע העולם את ה'יומרה' של אברהם ושרה, אותם שני יחידי סגולה, אשר העיזו לשחות נגד זרם הזמן... ועתה עוד יומרה מגוחכת זו – להרכיב את כל העזתם ותקוותם על נטע רך שניטע באחור-זמן כזה!... כלום נתמה על בני הדור, שלא יכלו להימנע מחיוך של לעג בהביטם אל עריסתו של עם ישראל?!... מלכתחילה העמדנו, אנו היהודים במצב זה. בן אברהם הראשון נקרא 'יצחק', ובשם זה ייקרא עד שתימלאנה התקוות שיסודן בהשגחת הבורא ובהבטחותיו. אז, רק 'אז – ימלא שחוק פיננו' (תה' קכו:ב), בפינו יהיה הצחוק האחרון – שהרי השם הוא 'יצחק': הוא יצחק! והצחוק הזה לא יהיה 'צחוק' אלא 'שחוק' – העולה במתינות כהבל-פה בחיוך של שמחה.

הווה אומר: יצחק – על שם מהותו של עם ישראל שמעידה על "רצונו החפשי הכל-יכול של הא-ל" בהנהגת עולמו.

(ב) במדרש מובא פירוש על פי הרמז (בראשית רבה [תיאודור-אלבק] פרשה נג ג ד):

'ויקרא אברהם את שם בנו הנולד לו אשר ילדה לו שרה יצחק' (כא:ג) יצא חוק לעולם ניתן דורייה לעולם, אמר ר' יצחק חפושיה 'עשרה כנגד עשרת הדיברות (ויש גורסים: ע"ש 'הנסינות של אברהם (...), 'צ' תשעים 'ואם שרה הבת תשעים שנה תלד' (בר' יז:יז), 'ח' שמונה ימי מילה 'וימלא אברהם את יצחק בנו בן שמונת ימים' (כא:ד), 'ק' 'הלבן מאה שנה יולד' (יז:יז).

שני פירושים על דרך הרמז לפנינו:

1. יצחק = יצ (א) חק, דרישת נוטירקון, במובן מתנה מאת ה' לעולם.
2. כל אחת מאותיות השם יצחק מרמזת על אירוע הקשור בהיסטוריה של העם, או של הבן, או של הוריו.
- (ג) גם הדרש מדגיש את השמחה המשתמעת בשם יצחק. למשל, המדרש בתנחומא, תולדות, ב: 'ואלה תולדות יצחק' (כה:יט). זה שאמר הכתוב, 'גיל יגיל אבי הצדיק ויולד חכם ישמח בו' (מש' כג:כד). כנגד מי אמרו שלמה? לא אמרו אלא כנגד יצחק, שבשעה שנולד יצחק, היו הכל שמחים, שמים וארץ, חמה ולבנה, כוכבים ומזלות. ומפני מה היו שמחים? שאלמלא לא נברא יצחק, לא היה העולם מתקיים, שנאמר: 'אם לא בריתי יומם ולילה תקות שמים וארץ לא שמת' (יר' לג:כה). ואין בריתי אלא יצחק, שנאמר: 'ואת בריתי אקים את יצחק' (בר' יז:כא).

לסיכום – לשם יצחק ישנן מספר משמעויות:

- א. על-שם השמחה של אברהם ושרה.
- ב. כרמז לשמחת העולם והיקום כולו עם בואו לעולם.
- ג. כרמז לאירועים שפקדו את האבות ואת העם.
- ד. כמייצג את ההשגחה הנסית של הא-ל על עולמו ועל עם ישראל בתוכו.

ד"ר יאיר ברקאי
ירושלים